

паколькі ў аўтара прысутнічае разуменне складанасці жыцця, якое не дазваляе адназначна асуджаць чалавека, бо свет не можа дзяліцца толькі на добрых і злых людзей, кожны чалавек спалучае ў сабе самыя розныя якасці.

Такім чынам, у прозе М. Гарэцкага можна выявіць рысы розных плыняў, якія цесна спалучаюцца і пераплятаюцца адна з адной. Цікава, да розных спосабаў выяўлення жыццёвых фактаў, чалавечых гісторый, уласных назіранняў, перажыванняў, думак, ідэй сведчыць пра складаны творчы пошукі аўтара, які, несумненна, здолеў знайсці свой арыгінальны, непаўторны, адметны творчы стыль.

Літаратура

1. *Васючэнка, П. В.* Зачарованасць патаёмным. Максім Гарэцкі і сімвалізм / П. В. Васючэнка // Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм. – Мінск: МДЛУ, 2004. – 155 с.
2. *Гарэцкі, М.* Збор твораў у чатырох тамах / М. Гарэцкі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1984. – Т. 1. Апавяданні (1913–1930). – 446 с.
3. *Гуревич, А. М.* Направление и течение // А. М. Гуревич / Литературный энциклопедический словарь; под ред. В. М. Кожевникова и др. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – С. 232–233.
4. *Каваленка, В. А.* Вытокі. Уплывы. Паскоранасць. Развіццё беларускай літаратуры XIX – XX стагоддзяў / В. А. Каваленка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 336 с.
5. *Мушынскі, М. І.* Максім Гарэцкі // М.І. Мушынскі / Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 1 / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я.Купалы. – Мінск: Беларуская навука, 1999. – Т.1. – С. 381–426.
6. *Тарасова, Т. М.* Гарэцкі і А. Камю: экзистэнцыяльная трактоўка свабоды і несвабоды ў апавяданнях «Прысяга» і «Маўчанне» // Т. М. Тарасова / Американистика как предмет научного познания: материалы II Междунар. науч. конф., г. Минск, 12–14 мая 2004 г. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка; редкол. Т. Е. Комаровская. – Минск: БГПУ, 2006. – С. 103–106.

Вольга Уткевіч
(Віцебск)

ФЕНОМЕН ВОІНСКАГА БРАТЭРСТВА Ў ЗАПІСКАХ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА «НА ІМПЕРЫЯЛІСТЫЧНАЙ ВАЙНЕ»

Усякая вайна ўяўляе сабой вышэйшую і найбольш трагічную форму сацыяльных катаклізмаў. Прычым гэта выяўляецца як у дачыненні

да асабістых чалавечых лёсаў, так і ў дачыненні да лёсу вялікіх соцыумаў, цэлых народаў. Аднак, менавіта дзякуючы, калі так можна сказаць, трагічнасці, вайна дазваляе найбольш бачна, анталагічна ўбачыць народ у вышэйшым сэнсе і мэту свайго існавання і адэкватна ацаніць перспектыву іх гістарычнай актуалізацыі. А бачанне гэтай перспектывы ў пэўнай ступені апраўдвае, надае звышбыццёвы сэнс самому разбурэнню, чалавечым пакутам і ахвярам. Адзначым, што такое бачанне шмат у чым вызначаецца месцазнаходжаннем народа адносна эпіцэнтра самога катаклізму. Так, напрыклад, на перыферыі катаклізм будзе адчувацца як нешта аддаленае, як тое, што непасрэдна не датычыцца яго. А часам народ сам з'яўляецца стваральнікам катаклізму і тады знаходзіцца ў самым яго цэнтры. Адпаведна, у залежнасці ад гэтага рознымі будуць і пункты гледжання нацыянальных мастакоў на трагічныя падзеі ў гісторыі іх народаў.

У сваёй аўтабіяграфічнай дакументальна-мастацкай кнізе «На імперыялістычнай вайне» М.Гарэцкі, сам удзельнік і відавочца падзей Першай сусветнай вайны, паказвае дыялектычна супярэчлівы працэс спасціжэння гістарычнага сэнсу гэтай падзеі ў душы свайго героя, вольнапісанага Лявона Задумы. Напачатку твора мы чытаем нататкі чалавека, які зусім не бачыць ніякага сэнсу, ва ўсякім выпадку для яго, беларуса, удзельнічаць у трагічных падзеях Першай сусветнай. «Усё гэта цяпер загіне, — разважае Лявон Задума, гледзячы на сваю маёмасць, кнігі, — як загіну, можа і я сам... ва славу... ва славу чаго? Вызвалення «малых народаў»? А ці вызваліцца мой народ? Што яму дасць гэтая вайна? Лепей не думаць» [1, с.313,]. Аднак з цягам часу разуменне сэнсу таго, што адбываецца, прыходзіць да яго нібы само сабой, а разам прыходзіць і змяненне погляду на жыццё: з мінулага на будучыню.

Калі напачатку вайны Лявон увесь час узгадвае мірнае жыццё, то затым ён усё часцей разважае пра будучае жыццё, не толькі сваё, але і ўсяго народа: «І недарма мы тут ваюем, — гаворыць ён, — да нечага ж давааемся. І калі не заб'юць, прыйдзе пара — паваюем і за што другое» [1, с. 353]. Як тонкі псіхалаг, М.Гарэцкі прыводзіць свайго героя да такога разумення праз раскрыццё ўсяго супярэчлівага і складанага комплексу адчуванняў чалавека на вайне. І ў нейкі момант нават сама логіка характару Задумы, вымалёўваючыся ў сваёй сапраўднасці, пачынае весці за сабой М.Гарэцкага. А сапраўднасць нацыянальнага быцця ў гістарычным аспекце ўяўляе сабой не што іншае, як яго здольнасць да ачышчэння, да прасвятлення, да адкідвання ўсяго няўстойлівага, неўкаранёнага, выпадковага, з адначасовым узмацненнем усяго сутнаснага. Такім чынам, вайна для М.Гарэцкага — гэта як моцная плынь вады (грэчаскае слова «kataklismos» і перакладаецца як «паводка»), яна разбу-

рае наладжаны ход чалавечага жыцця, у вір якога, найчасцей без свайго волевыяўлення, аказваюцца ўцягнутымі цэлыя народы. Нездарма слова «плынь» прысутнічае і ў назве адной з яго аповесцяў, дзе таксама закранаецца тэма вайны – «Ціхая плынь».

На наш погляд, менавіта разуменне таго, што вайна ў гістарычным сэнсе можа адкрыць новыя гістарычныя перспектывы для беларускай дзяржаўнасці, прыводзіць Лявона Задуму да адчування воінскага братэрства з тымі рускімі салдатамі, чые палітычныя погляды радыкальна адрозніваліся ад яго ўласных. Такім чынам, ужо ў сваім генэзісе феномен воінскага братэрства ў творы М.Гарэцкага адпачатку мае ярка выяўлены супярэчлівы характар. У першую чаргу, гэта супярэчнасць паміж абстрактнай логікай «палітычнай выгады» і канкрэтным светаадчуваннем жывога чалавека, непасрэднага ўдзельніка вялікіх гістарычных падзей у якасці арганічнай «клеткі» такога спецыфічнага вайсковага сацыяльнага «арганізма», як артылерыйская батарэя. Аднак, нягледзячы на такую першапачатковую супярэчлівасць, дадзены феномен паступова атрымлівае надалей цэласны псіхалагічны (а можа нават і больш важкі духоўны) характар.

У найбольш яскравай форме праява пачуцця воінскага братэрства, усёпранікальнай і ўсёахопнай любові да сваіх таварышаў па зброі ўзнікае ў Лявона Задумы падчас знаходжання ў вайсковым шпіталі. Вось якімі словамі апісвае гэта пачуццё, несумненна, удзгадваючы ўласныя перажыванні, М.Гарэцкі: «Прыходзяць нейкія дамы-дабрадзеікі. Прывносяць гасінцаў: яблычка, цукерачку, Евангелле. Не, дайце газету! Сумна ў газетах. Дзе ты цяпер, дарагая батарэя? Дзе вы, мілыя таварышы? Не тут, не тут, не з гэтымі дамамі-дабрадзейкамі і сястрыцамі мая душа, а там, там, у акопах. І мімаволі выступаюць слёзы. Трэба схавацца з гэтымі слязьмі. Тут, паміж гэтых ваяўніча настроеных жыхароў тылу, ніхто не можа ўявіць сабе, што перажывае батарэя. Яны пытаюцца і пытаюцца, як там нашым бедненькім салдацікам у акопах, але брыдка гаварыць з імі пра гэта» [2, с. 397].

Важна падкрэсліць, што адчуванне воінскага братэрства захавалася ў героя і пасля выпіскі са шпіталю і наведвання роднай вёскі. Хоць на фронце Лявон кожную хвіліну больш за ўсё прагнуў апынуцца тут, побач з роднымі, нечакана праз некалькі дзён яго ахапіла пачуццё непрытульнасці і нуды: «І тады ўздумаў на тых, што там, на пазіцыі, засталіся яшчэ, калі я паехаў, і вось цяпер, у гэты самы момант, сядзяць у сцюдзёных ямах, чакаючы з нецяярлівасцю то раніцы, то вечара, то калі прыедзе кухня, то калі прывязуць хлеба. Шкода іх, шкода... Бедныя, любыя!» [2, с. 409].

Неабходна адзначыць, што для лірычнага і аўтабіяграфічнага героя беларускага пісьменніка ідэя братэрства мае сваю, абумоўленую асаблівасцямі нацыянальнага менталітэту, спецыфіку. Гэта ў першую чаргу выяўляецца нават не ў пачуцці гонару за таварышаў па зброі, а ў пачуцці жалю

да тых, хто апынуўся ў эпіцэнтры трагічных падзей. Прычым у Лявона Задумы гэта пачуццё распаўсюджваецца не толькі на сваіх «батарэйцаў» і іншых рускіх салдатаў, але і на ўсіх вольных або мімавольных удзельнікаў вайны: мірных жыхароў, і нават праціўнікаў – нямецкіх вайскоўцаў. У рэшце рэшт, спецыфічная ўсечалавечнасць ідэі братэрства ў душы галоўнага героя запісак набывае ярка выяўленую афарбоўку сацыяльнага пратэсту, яна скіравана ў будучыню.

Рускі філосаф XX стагоддзя В. Ф. Эрн, аналізуючы падзеі і вынікі Першай сусветнай вайны, пісаў, што ўвесь народ павінен быў зрабіцца саўдзельнікам подзвігу воінаў, нават не ўступіўшы ў іх шэрагі: «Акрамя актыўнасці знешняй, – адзначаў ён у сваёй рабоце «Меч і крыж», – заўсёды ёсць актыўнасць унутраная. Яна не бачная для вока, але яна такая ж дзейсная, як і актыўнасць знешняя» [2, с. 345]. Падчас вайны пачуццё воінскага братэрства распаўсюджваецца не толькі на тых, хто непасрэдна ваюе з ворагам, яно злучае не заўсёды бачнымі, але рэальнымі ніткамі войска і ўвесь народ. Напрыклад, пазней, падчас Другой сусветнай вайны, велізарную дапамогу аказвалі фронту беларускія партызаны, цяжка пераацаніць самаадданую працу жанчын, дзяцей і старых у тылу дзеючай арміі. І вось менавіта такога саўдзелу, народнай адзінадушнасці якраз і бракавала на рускім баку падчас Першай сусветнай вайны, што мы бачым, у прыватнасці, па дакументальна-мастацкім творы М. Гарэцкага. Магчыма, менавіта гэтага складніка не хапіла на той час для важкай ваеннай перамогі Расійскай імперыі на полі бітвы з германскімі захопнікамі.

Падводзячы вынікі сказанаму, адзначым, што ў артыкуле прааналізаваны феномен воінскага братэрства ў аўтабіяграфічнай аповесці беларускага пісьменніка Максіма Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне». Паказана, што працэс станаўлення дадзенага феномену ў душы галоўнага героя твора Лявона Задумы носіць складаны, дыялектычна супярэчлівы характар, гэта дэтэрмінавана сукупнай дзейнасцю розных сацыяльных, палітычных, светапоглядных і іншых фактараў. Прычым псіхалагічным фонам дадзенага працэсу з’яўляецца ярка выяўленае пачуццё сацыяльнага пратэсту, накіраванага супраць вайны як такой, з яе ўсечалавечай трагічнасцю, а, такім чынам, і з анталагічнай бессэнсоўнасцю. Такім чынам, вайна ўспрымаецца галоўным героем запісак у якасці сваоеасаблівай моцнай плыні, якая разбурае наладжаны ход чалавечага жыцця, і ў вір якой, найчасцей без свайго волевыяўлення, аказваюцца ўцягнутымі цэлыя народы. Вось чаму феномен франтавога братэрства ў творы М. Гарэцкага выяўлены не ў якасці гонару братоў па зброі за сваю агульную справу, а як жаль і спачуванне да ўсіх удзельнікаў вайны, прычым не толькі да сваіх аднавайскоўцаў. Гэта пачуццё асабліва абстраецца ў Лявона Задумы ва ўмовах мірнага жыцця: ў шпіталі і ў роднай вёсцы.

Літаратура

1. Гарэцкі, М. На імперыялістычнай вайне// Выбраныя творы / М. Гарэцкі. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – С. 299–417.
2. Эрн, В. Ф. Меч и крест // Сочинения / В. Ф. Эрн. – М.: Правда, 1991. – С. 295–368.

Таццяна Хоміч
(Мінск)

ДРАМАТУРГІЯ ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ Ў АЦЭНКАХ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА

Айчынная крытыка на першых прыступках свайго сталення настойліва праграмавала і прагназавала шляхі нацыянальнай літаратуры. М. Гарэцкі аказаўся ў ліку нямногіх, хто найбольш актыўна і ўдумліва паставіўся да праблемы актывізацыі тэатральнай дзейнасці і развіцця драматургіі. Сучасны даследчык «гарызонтаў беларускай драматургіі» С. Лаўшук адзначае, што да 1913 г., «за выключэннем М. Гарэцкага, ніякіх тэарэтычных даследаванняў ці хоць бы папулярных крытычных «рэкамендацый» пра прыроду драматургічных жанраў амаль ніхто не рабіў» [4, с. 135–135]. Менавіта ў артыкуле «Наш тэатр» («Калядная пісанка», 1913) ім была сфармулявана своеасаблівая канцэпцыя развіцця беларускага тэатра і п'есы, вызначана іх роля ў адраджэнскім руху. Тут зроблена і першая ў М. Гарэцкага ацэнка стану драматургіі пачатку XX ст. «Блізка, што ўсе драматычныя творы, якія цяпер ёсць на беларускай мове, яны толькі невыразны цянёк ад таго жыцця беларускага, якое павінна быць паказана перш-наперш беларусу са сцэны» [2, с. 173], – разважаў крытык. Такое строгае вызначэнне, зразумелае ў кантэксце артыкула і ўспрымання драматургіі «нашаніўскай» крытыкай у цэлым. М. Гарэцкі меў рацыю: у рэпертуары Першай беларускай трупы І. Буйніцкага адчувалася нястача арыгінальных беларускіх твораў. Адбыліся пастаноўкі купалаўскай «Паўлінкі» і «Моднага шляхцюка» К. Каганца, усё астатняе – гэта былі пераклады з украінскай, польскай і рускай моў. Можна сказаць, што крытык вылучыў пытанне народнасці твора ў якасці асноўнага крытэрыю ацэнкі беларускай п'есы. Акрамя гэтага, у артыкуле абазначаны наступныя крытэрыі ацэнкі драматычных твораў:

- агульначалавечы змест з арыентацыяй на чытача/публіку самых розных сацыяльных праслоек, веравызнанняў, узростаў, мастацкіх густаў;